

УДК 94:323.281:378.4.091.113(477-25)КПІ]«1920/1956»(045)

DOI: 10.20535/2307-5244.60.2025.338327

С. В. Чолій

ORCID: 0000-0003-0693-160X

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

S. Choliy

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

**РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ПРОВІДНИХ
АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА НАУКОВИХ КАДРІВ
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У 1920-х — ПЕРШІЙ
ПОЛОВИНІ 1950-х рр.: НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОГО
ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ***

*Repressions Directed Towards Major Administrative
and Scientific Personnel of Soviet Ukraine during 1920–1950's:
Case Study of Kyiv Polytechnic Institute*

В статті досліджено репресії проти провідних адміністративних і наукових кадрів радянської України на прикладі Київського політехнічного інституту (КПІ). Проаналізовано дихотомію між радянськими ідеологічними принципами сприяння розвитку індустрії та одночасної потреби контролювати та підпорядковувати всі сфери життя шляхом масових репресій. Незважаючи на важливість вищої технічної освіти для розвитку економіки, працівники КПІ, зокрема його керівництво, значно постраждали внаслідок репресій. Аналіз зроблено на прикладах доль репресованих (ди)ректорів КПІ у 1920-х — першій половині 1950-х рр.

Ключові слова: Київський політехнічний інститут; радянські репресії; сталінізм; ректор КПІ.

This article investigates the processes of repression against major administrative and scientific employees of Ukraine during the Soviet period. Within this study, I present the results of research conducted on personal files of individuals who experienced the Soviet repressive apparatus, demonstrating that even a technocratic worldview and professional activity could not provide security for those living under an antidemocratic state. This type of study is particularly significant given that not only many prominent Soviet-era scientists became victims of repression, but also a substantial number of students and regular employees of the Kyiv Polytechnic Institute (KPI). Stalinist repressions were implemented in «waves» during relatively short periods, typically concentrating on distinct

* Publikacja powstała w ramach programu stypendialnego Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego „Badaj na Ukrainie” DBS.410.1.21.2024.1N

population groups (national, religious, professional, social, etc.). While KPI was never specifically targeted for concentrated repressions, due to its large scale, its employees and students nevertheless fell victim to the general political practices of the time. Consequently, all categories of staff, from the lowest to the highest levels, were among those repressed. I seek to demonstrate this process through an examination of the fates of top administrative representatives of KPI — its directors. By analysing the processes of criminal investigation, prosecution, and subsequent fate of repressed individuals and their families, I aim to show that the high social status of directing a major strategic educational institution in Ukraine provided neither security nor protection when confronted by state repressive organs. Repression also affected circles of relatives and colleagues even after the active phase of persecution had ended. This analysis is conducted through case studies of interwar period directors: Veselovsky, Efimov, Zhycharev, and Kukhareenko. The most characteristic case is that of Director Velychkivsky, who experienced repressions not only under Soviet jurisdiction but also during the Nazi occupation of Kyiv during World War II. The study of authoritarian and totalitarian regime effects in the sphere of technical research and education remains relevant to our contemporary period and emphasizes a major social trend of the 20th century. This research contributes to our understanding of how political terror functioned within educational institutions and affected individuals regardless of their professional status or apparent political neutrality.

Keywords: Kyiv Polytechnic Institute; Soviet repressions; Stalinism; rector of KPI.

Дослідження присвячене розгляду радянських репресій на прикладі Київського політехнічного інституту (КПІ). Радянські репресії стали одним з методів впливу влади на підвладне населення шляхом його дисциплінування та залякування. Водночас розвиток індустрії й технократичність були одними з елементів ідеологічного розвитку СРСР як держави, що надавало технічній освіті державні преференції та сприяння. Актуальність дослідження зумовлена доцільністю проаналізувати дихотомію між наведеними двома провідними напрямками державної політики й ідеології СРСР і засобів впровадження обох моделей, для розуміння особливостей досліджуваного періоду вітчизняної історії.

Стаття концентрується на аналізі конкретної групи працівників КПІ, а саме його керівництва — директорів міжвоєнного періоду. На основі аналізу впливу репресій на конкретні особисті долі керівництва інституту автор намагається продемонструвати загальний вплив державної політики СРСР на найбільш елітарні прошарки суспільства, які очолювали значні клієнтські мережі та мали неабияке значення в суспільстві. Це, в свою чергу, демонструє відмову від технократичності на користь контролю та підпорядкування

ня, що й було основною метою репресій. Керівники провідного та пріоритетного для державного розвитку вищого навчального закладу України мали значний вплив. Але навіть він не міг захистити їх особисто, представників їхніх сімей і залежних від них представників професійно-наукових чи інших колективів, якщо вони потрапляли в одну з груп ризику під час репресій. Часом це навіть відіграло зворотний ефект, коли пов'язані з репресованою особою особи теж потрапляли до категорії ризику.

Дослідження засноване на вивченні історичної літератури та значного пласту архівних джерел, залучених для повнішого розкриття теми. Ними стали матеріали архівних фондів провідних центральних, галузевих і регіональних архівів України. При дослідженні окремий акцент зроблено на матеріалах архівних кримінальних справ (АКС), зокрема особових справ колишніх (ди)ректорів КПІ та пов'язаних установ. Використано матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) та Державного архіву міста Києва (Держархіву м. Києва). Значна частина матеріалу статті заснована безпосередньо на архівних матеріалах, раніше не введених до наукового обігу.

Щоб розв'язати основні наукові проблеми статті, автор намагається продемонструвати реалізацію радянських репресій на прикладі керівництва КПІ та детально розглянути причини, механізми й засоби їх проведення. Стаття має на меті окреслити теоретичну складову розуміння репресій, засновуючись для підтвердження на конкретних фактах, зафіксованих в архівних матеріалах. З цієї метою буде проаналізовано джерельну базу та продемонстровано передумови до початку репресій і їх типовий перебіг, від визначення тригерних факторів, які могли стати причиною арешту, до самого арешту, слідства й страти або ж заслання. Ширше історичне тло означеного періоду буде розглянуто за методом мікроісторії шляхом перенесення в деталізованіші вибірки (Україна, вища освіта, КПІ, персоналії директорів інституту) та екстраполяції особистого досвіду репресованих. Окремим фактором для розгляду буде визначено вплив репресій на найближче оточення й родину репресованого.

Питання засобів і методів встановлення та утримання влади радянської еліти в СРСР уже понад сотню років цікавить дослідників. Це пов'язано з багатьма факторами, зокрема особливостями устрою радянської системи та значним впливом СРСР на світову політику. Зважаючи на різні періоди існування цього державного утворення, можемо говорити про авторитарність і тоталітарність держави, яка ніколи не була демократичною та засновувала свою владу на контролі над населенням (Arendt, Н. 1979). У статті йтиметься про період становлення радянської влади та її трансформації в тоталітарний режим до початку деєсталінізації 1956 р.

Репресії радянського періоду — це акти політичного та кримінального переслідування, які були масові та часом безсистемні й мали на меті перешкодити появі опозиції до режиму (McPhail, C. & McCarthy, J. 2005, p. 3; Boudreau, V. 2005, p. 33; Tilly, Ch. 2005¹). Вони стали одним з найважливіших елементів контролю, особливо під час перетворення післяреволюційного авторитарного СРСР на тоталітарну державу під керівництвом Сталіна. Причини репресій були очевидними: їх застосовували, щоб залякати населення та позбавити його активної частини, здатної чинити опір радянській владі. Цілком зрозумілим є використання таких методів політики під час Громадянської війни в колишній Російській імперії, коли військові умови значно підвищили обсяг і масштаби використання насильства в політичній боротьбі. Більше запитань викликає потреба в масових репресіях під час миру, зокрема в 1930-х рр. Деякі автори пояснюють навіть репресії цього періоду безпосередньою воєнною загрозою для СРСР (Boudreau, V. 2005, p. 33; Shearer, D. 2024). Загалом вважається, що сама сутність сталінської тоталітарної моделі влади передбачала періодичність репресій як засобу політичної боротьби за владу серед радянських владних еліт, а пізніше — як методу контролю над населенням (McLoughlin, B. 2003b; Khlevniuk, O. 2003, p. 21–33; Francisco, R. 2005, p. 59, 66, 67). Саме тому репресії сталінського періоду переважно були акціями, які організовувало найвище державне керівництво, спрямованими на конкретну обрану «групу ризику», підозрілу з об'єктивних причин, або ж хаотично обрану як жертву та «внутрішнього ворога». Підтверджує цю тезу також час репресій, які відбувалися хвилями в конкретні періоди, й часто розпочиналися та закінчувалися в наперед визначений момент. Незважаючи на тривалу традицію розгляду питання в історичних дослідженнях, в історіографії досі існує напрям, який можна назвати ревізіонізмом. Він переважно продовжує радянську традицію та є сучасним офіційним російським баченням наведеної проблеми як необхідного компоненту становлення радянської командно-адміністративної системи й розвитку російської державності (Лысков, Д. 2009; Земсков, В. 2018).

Ця стаття акцентує на мікрокомпоненті великого комплексу радянських репресій у кількох вимірах. Перш за все, це особливості репресій на українських землях, адже виконання постанов центрального радянського уряду в Москві мало свою специфіку в кожній з національних республік чи автономій. По-друге, це акцент на конкретній сфері діяльності, а саме — на вищій технічній освіті, яка була одним з пріоритетних напрямків розвитку та інвестицій СРСР, зважаючи на його офіційні ідеологічні доктрини. В межах цього виміру акцент буде зроблено на одній установі — Київському політехнічному інституті. Такий вибір пов'язаний із тим, що це був провідний і найбільший вищий технічний навчальний заклад цього періоду

¹ Черная книга коммунизма: Преступления, террор, репрессии / Куртуа. Москва, 1999.

в Україні, який може репрезентативно продемонструвати результати радянської репресивної політики. В радянський період КПП як установа стикався з двома важливими ідеологічними суперечностями. Перш за все, це ідеологічна модель домінування пролетаріату та індустрії. У зв'язку з цим КПП в певний період навіть був перейменований у Київський індустріальний інститут (КІІ, 1934–1944 рр.) та мав покращувати освітній рівень робітників та готувати «червоних інженерів». Незважаючи на відповідність самого характеру КПП державній ідеології, зі становленням тоталітаризму адміністративно-ідеологічний тиск владних інститутів постійно зростав і досяг піку під час сталінізму. Тоталітарна державна ідеологія відкинула ідеї доцільності й ефективності на користь контролю та підпорядкування, коли навіть талановитих і перспективних осіб, які могли принести значну користь СРСР, також репресували. Фіналізуючи принципи аналізу, зазначу, що розгляд буде переведено ще далі на мікрорівень за допомогою акценту на конкретній категорії працівників КПП, а саме найвищому керівництві. Вибір такої групи для аналізу не випадковий, адже він теж демонструє важливу дихотомію, характерну для радянських реалій. Ця дихотомія полягає в тому, що важливий соціальний статус і лояльність до радянської системи, необхідна для кар'єрного зростання та зайняття важливих посад, не гарантували безпеки, а інколи навіть були тригером для потрапляння в групу ризику й коло репресованих. До таких посад необхідно віднести і (ди)ректорів КПП/КІІ, які за статусом були рівними керівникам великих державних заводів чи підприємств (Хаустов, В. & Самуельсон, Л. 2009, с. 99–100). Робота в пріоритетній сфері підготовки інженерів для промисловості, що інтенсивно зростала, надавала значні преференції, проте все ж не забезпечувала персональної безпеки в тоталітарному суспільстві. Шляхом аналізу матеріалів справ осіб, які потрапили в репресивну машину радянської держави, буде проаналізовано цю дихотомію між технократичністю радянського устрою й застосуванням практик тоталітаризму.

Історіографія активно обговорює причини, мотивацію та засоби проведення репресій у Радянському Союзі (Boudreau, V. 2005, р. 33). Починаючи від уже класичних праць Роберта Конквеста та Шейли Фіцпатрік, встановлено важливість репресивних заходів і визначено їх необхідність у становленні тоталітаризму й сталінського єдиновладдя в СРСР (Conquest, R. 1990; Fitzpatrick, S. 1999; Верг, Н. 2010). Фактично, вже тоді й було змальовано основну мету й механізми репресій як складової терору над цивільними. Саме репресії стали одним з механізмів залякування та пошуку винних у можливих проблемах суспільства, становлення системи недовіри й підозрілості, загального слідкування один за одним. Також указано на адміністративну основу репресій, які ініціювали центральні органи державної влади, після чого на певний термін розпочиналися відповідні заходи з локалізації,

виявлення та масових акцій (затримання, допити, суди, покарання в формі ув'язнення, заслання, страт). Репресії перетворилися на один із компонентів радянської бюрократичної рутини, де також застосовували такі загальні принципи керівництва як соціалістичне змагання (намагання перевершити інших за результатами роботи), правовий нігілізм (монополія органів держбезпеки на насильство й неможливість захисту підозрюваних), інсценування суспільної підтримки державної політики шляхом залякування тощо (Хаустов, В. & Самуельсон, Л. 2009, с. 8; Ченцов, В. 1999, с. 48–81; Бажан, О. 2018, с. 437–454).

Таке ініціювання репресій призвело до їхньої ритмічності. Ще з кінця 1920-х рр. репресії проводилися хвилями (акціями або ж відповідно до конкретних наказів, як це акцентується в західній історіографії), причому кожна з таких хвиль була спрямована на конкретну групу підозрілих осіб, яких можна назвати «групою ризику». Репресії кінця 1920-х були спрямовані проти технічної інтелігенції й адміністраторів (Шахтинська справа, процес Промпартії), на початку 1930-х стосувалися переважно селянства, а з середини 1930-х рр. — партійного апарату, окремих професійних категорій (наприклад, військових), а також національних груп (Хаустов, В. & Самуельсон, Л. 2009, с. 8, 24). Під час Другої світової війни до груп ризику потрапила значна частина мешканців новоприєднаних до СРСР територій зі значним зростанням рівня безконтрольного насильства, котре держава ініціювала внаслідок активних бойових дій та необхідності інтенсивніше експлуатувати населення для військових потреб. Після закінчення війни було ініційовано ще кілька хвиль терору проти окремих національних і професійних груп. В новітніх дослідженнях зазначається, що репресії часто не лише стосуються топ посадовців в окремих сферах, але навіть часто починаються з таких осіб (Shearer, D. 2003, p. 87–117¹). В цьому контексті актуальна або колишня керівна посада високого чи найвищого рівня була тригером, адже було легше починати репресії з лідера, який тягнув за собою клієнтські мережі залежних осіб. Для українського випадку репресій виділяють чотири основні хвилі: революційний і постреволуційний терор проти активних учасників українського національно-визвольного руху 1919–1922 рр.; розгром українізації в 1929–1935 рр.; репресії періоду «Великого терору» як відлуння загальнодержавної політики 1937–1938; та четверта хвиля репресій після приходу СРСР у Центральну Європу, куди можна додати як початкову фазу Другої світової війни, так і період після її завершення².

Найбільшу увагу в дослідженнях приділено рокам «великого терору» 1937–1938 рр., котрий увійшов не лише в історіографію, але й у популярну та художню літературу (Conquest, R. 1990; Шаповал, Ю. 2018, с. 128–

¹ Горе переможеним. Репресовані міністри Української революції. Київ, 2018.

² Горе переможеним. Репресовані міністри Української революції. Київ, 2018.

163; Багрянний, І. 2017; Танюк, Л. 1997¹). Така тенденція цілком зрозуміла, адже це — час тоталітаризму в СРСР на першому піку його розвитку. Другий пік припадає на роки Другої світової війни. Фактично, в 1937–1938 рр. Сталін остаточно закріпив свою владу та продемонстрував відсутність будь-яких моральних імперативів чи інших «червоних ліній» у втіленні власних задумів. Цей період виділяє масовість утілюваних заходів і остаточне закріплення практики репресій проти населення. Саме тоді й було реалізовано тоталітаризм у формі масовості контролю та залякування (Shearer, D. 2024, p. 35; Кузнецов, П. 2020).

Репресії були загадкові з замовчуванням причин, більшість громадян дізнавалися тільки про зникнення окремих особистостей та подальше цькування членів їхніх сімей. Звинувачення в статусі «ворог народу» отримували в результаті прискороного слідства за будь-якого, зокрема анонімого звинувачення. Заарештовану особу ув'язнювали часто без конкретної причини, й після слідства з застосуванням тортур, нелюдських умов утримання та морально-психологічного тиску вона переважно зізнавалась у тому, в чому була звинувачена. Під час слідства ув'язнених змушували давати показання на знайомих або колег, що ставало приводом для нових арештів. Працівники органів держбезпеки отримували завдання виявляти певну кількість «ворогів» і намагалися різними методами виконати заплановані показники. Найбільша загроза потрапити під арешт була у членів «груп ризику», які визначалися на загальнодержавному рівні. Як уже було зазначено, це могли бути конкретні соціальні чи політичні, національні або релігійні та інші групи чи об'єднання.

Фактично використовувалась типова схема поводження з репресованими, яка передбачала високий рівень розкриття уявних злочинів проти держави й швидке засудження². Суд відбувався за спрощеною системою, після чого ув'язнені потрапляли в «першу» або «другу категорію» (Хаустов, В. & Самуельсон, Л. 2009, с. 139–140; Ченцов, В. 1999, с. 48–73). Залежно від рішення суду, їх розстрілювали або ж відправляли в тривале заслання до виправних таборів. Репресії заповнювали установи Головного управління таборів безкоштовною робочою силою, яку використовували на численних виробничих об'єктах і будівництвах на території СРСР.

Аналіз репресій в Україні виявляє загальну типовість ситуації, якщо порівнювати її з СРСР. Більшість акцій, які мали на меті придушити ініціативність українського населення, проводилися за тими самими принципами, що і загалом. Водночас саме в Україні було ініційовано кілька акцій, які спрямовувалися проти специфічних груп, або «груп ризику» в умовах терору.

¹ З аудиторії — за колючі драти: спогади студентів чернівецьких вузів, репресованих тоталітарною системою. Чернівці, 1995.

² Горе переможеним. Репресовані міністри Української революції. Київ, 2018. С. 16.

Звісно, більшість репресованих становили селяни, які потерпали від колективізації. Тут увагу органів держбезпеки привертали насамперед представники колишніх «заможних класів», які залишилися після революційних подій, такі як колишні поміщики чи священники, але й представники заможнішого селянства, які отримали тавро куркулів і підлягали виселенню (Лисенко, О. 2018). Також серед загрожених категорій були найактивніші, зокрема учасники Української національної революції та Громадянської війни з радянською владою, а також українська національна інтелігенція, котрої значно побільшало в результаті українізації. Згодом до групи ризику потрапили також особи, які виїздили в закордонні відрядження й перебували в контакті з іноземцями, як гіпотетичні шпигуни (Хаустов, В. & Самуельсон, Л. 2009, с. 92). Незважаючи на лояльність більшості представників української інтелігенції до радянської влади та наявність серед неї значного прошарку молодих людей, які виростили вже в радянський період, для України це й була основна група ризику. Основними звинуваченнями періоду «великого терору» стали троцькізм і шпигунство на користь іноземців, але для України значну частину репресованих становили належні до національних контрреволюційних організацій, які вигадала держбезпека (Нікольський, В. 2003, с. 62–67). В такому контексті проводилися також репресії проти окремих національних груп, які населяли Україну, особливо поляків. Проти них було організовано кілька спеціальних операцій, у результаті чого практично повністю знищено національні освітні установи, зокрема Польський педагогічний інститут та Інститут польської пролетарської культури (Shearer, D. 2024, р. 35; Горбуров, К. 2018; Petrov, N. & Roginskii, A. 2003). З Одеського німецького педагогічного інституту було репресовано близько 40 професорів (Марочко, В. 2003, с. 214–220). Розширенню масштабу репресій в Україні посприяли постанови зі збільшення загальних лімітів на кількість репресованих, що призвело до значної активізації органів держбезпеки 1938 р. (на січень ліміти становили 6 тис. осіб, на лютий — 36 тис. за «першою категорією» — Хаустов, В. & Самуельсон, Л. 2009, с. 245; McLoughlin, B. 2003a, р. 133). Національне питання теж було серед тригерних точок радянської репресивної політики, хоча повніше цей принцип використовують під час Другої світової війни. Саме в контексті війни окремі народи будуть повністю депортовані, що дає змогу говорити про «покарані сталінізмом народи», які десятиліттями не матимуть можливості повернутися на території проживання, як це сталося з кримськими татарами (Хаустов, В. & Самуельсон, Л. 2009, с. 286¹).

Зважаючи на концентрацію уваги держбезпеки на пошуку «груп» та «організацій», які могли б становити загрозу для СРСР, було розгромлено доволі багато наукових і освітніх установ у республіці. Тут принципом пошуку для органів держбезпеки міг бути не лише національний, включа-

¹ Так это было: Национальные репрессии в СССР. 1919–1952 годы. Москва, 1993.

ючи сюди й український, але також галузевий. Окремі напрями діяльності, зокрема пов'язані з українізацією чи коренізацією інших національних груп, визнавалися шкідливими, що призводило до репресій, як, наприклад у Київському університеті чи Партійному видавництві української комуністичної партії (Ніколаєва, Н. 2018; Граб, В. 1999). За даними дослідника Василя Марочка, серед працівників Народного комісаріату освіти було репресовано 200 осіб, в той час як загалом там працювало 202 особи (Марочко, В. 2003, с. 10). Серед загальної кількості вчителів у Харківській обл. під час «чистки» 1934 р. звільнили з роботи 1200 осіб (Марочко, В. 2003, с. 52; Стрижак, Є. 2007; Роженко, М. 1996). Оскільки в полі зору цієї статті природничо-технічне спрямування, то необхідно буде згадати також загальнодержавну програму з розгрому генетики та окремих напрямків сільського господарства й агрономії, що вилилось у таку тенденцію як лисенківщина (Soyfer, V. 1994). Більш відомий суто в українському контексті випадок — це репресивні дії проти працівників Українського фізико-технічного інституту в Харкові в 1935–1938 рр. (Павленко, Ю. 1998, с. 164–200). Київський політехнічний інститут не потрапив під безпосередні репресії як осередок якоїсь конкретної організації, проте значна частина його співробітників та студентів також підлягали репресіям, включаючи як страти, так і заслання.

Загальний аналіз ситуації з репресіями в КПІ дає підстави зробити висновки про те, що безпосередньо ніякої шкідницької чи шпигунської організації радянські спецслужби тут не було виявили. Водночас, зважаючи на значні масштаби цієї установи та залучення до роботи й навчання тут кількох тисяч студентів і викладачів, серед них виявлялися та потрапляли під слідство звинувачені в різних злочинах проти держави¹.

Якщо брати до уваги безпосередні організації й проведення репресій у Київському політехнічному інституті, буде проаналізовано інформацію про п'ятьох осіб, які в міжвоєнний період займали посаду директора та виконували вищі адміністративні функції. Веселовський Сергій Феофанович і Кухаренко Іван Антонович перебували на посаді недовго, по кілька місяців кожен під час трансформації інституту в перші роки після закінчення Громадянської війни (1920–1921). Єфімов Микола Пилипович та Жихарєв Павло Григорович займали відповідні посади в другій половині 1930-х рр. і можуть бути описані як радянські партійно-адміністративні діячі й водночас науковці та організатори вищої освіти. Вони обидва постраждали під час «Великого терору». П. Жихарєв замінив М. Єфімова, який перебував на посаді кілька років, але й сам протримався на посаді кілька місяців,

¹ Галузевий державний архів Служби Безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 6. АКС № 50115-фп на Єфімова Миколу Пилиповича; ГДА СБУ. Ф. 6. АКС № 74228-фп на Богомаза Костянтина Андрійовича; ГДА СБУ. Ф. 6. АКС № 51433-фп на Ковбасюка Петра Онисимовича; ГДА СБУ. Ф. 5. АКС № 38787-о на Бугро Кіндрата Федоровича; ГДА СБУ. Ф. 6. АКС № 75114-фп на Тимченка Дмитра Івановича та ін.

після чого також був репресованим. В архівах зберігся наказ від 20 червня 1937 р. за підписом П. Жихарєва, в якому він «З метою найкращої підготовки учбового року та ліквідації всіх наслідків шкідницької роботи колишнього директора Єфімова, наказу(є) в роботі цієї підготовки керуватися затвердженим мною планом робіт»¹. Щоправда, наступник П. Жихарєва Шпілько вже 14 серпня 1937 р. видав наказ про усунення самого П. Жихарєва з посади директора².

Інформація про цих осіб, котру можна отримати за результатами архівного пошуку, демонструє як типовий перебіг репресій, так і набір тригерних факторів, що могли зумовити ситуацію, в якій вони опинилися. Варто також зауважити, що лише С. Веселовський зміг пережити репресії, які зачепили його в першій половині 1930-х рр., після чого мав змогу емігрувати за кордон.

М. Єфімова, наприклад, було звинувачено в належності до троцькістської терористичної організації³. Вважається, що саме боротьба з можливими опозиціонерами всередині комуністичної партії була однією з передумов масового терору 1937–1938 рр. Миколу Пилиповича затримали 29 грудня 1936 р. та ув'язнили в спецкорпусі Київської в'язниці. Під час допитів М. Єфімов погодився зі звинуваченнями, адже на нього як учасника вказували інші підозрювані. Такий хід слідства теж був типовим, і багато хто вирішував не суперечити слідчим як представникам влади або ж погоджувався на будь-що, лише б не відчувати тортур. 28 березня 1937 р. в закритому режимі відбулося судове засідання Військової колегії Верховного Суду СРСР в Москві, одразу після якого обвинуваченого розстріляли, а все належне йому майно конфіскували на користь держави. У більшості випадків родичі репресованих нічого не знали про долю загиблих чи засуджених. Про смерть повідомлялося *post factum* через часом кілька десятків років. 1958 та повторно 1990 р. М. Єфімова реабілітували, як і більшість репресованих за «відсутністю складу злочину». Через такий бюрократичний механізм у Радянському Союзі пройшли мільйони людей, але не всі вижили чи зберегли здоров'я. Натомість державний апарат отримав тотальний контроль над населенням, яке почало боятися всього та перетворилося на безмовного виконавця.

Кухаренко Іван Антонович, директор 1921 р., як і інші репресовані, пройшов аналогічний короткий шлях від арешту до загибелі. Водночас його справа містить деякі деталі, які дають змогу краще зрозуміти можливості поведінки репресованої особи. Його заарештували в жовтні 1937 р. як іноземного шпигуна⁴. Цікавим моментом є те, що І. Кухаренко жив у службовій

¹ Державний архів міста Києва (Держархів м. Києва). Ф. Р-1431. Оп. 1. Спр. 16. Накази по КПІ за 1937 р. Арк. 125.

² Держархів м. Києва. Ф. Р-1431. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 340.

³ ГДА СБУ. Ф. 6. АКС 50115-фп; ГДА СБУ Ф. 16. Оп. 1. Спр. 67. С. 186.

⁴ Центральний Державний Архів Громадських Об'єднань та Українці (ЦДАГОУ). Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52201: Кухаренко Іван Антонович, Т. 1.

квартирі в т. зв. «професорському будинку» старого кампусу КПІ, який зберігся дотепер (Берестейське шосе, 39, корпус 1, квартира 14; сучасна адреса — Берестейський проспект, 37). Ключовими факторами обвинувачення були покази інших підозрюваних, а також часті закордонні відрядження. Справа Івана Антоновича містить опосередковані свідчення про те, що він зазнавав тортур, але все ж не визнав вини. 27 жовтня 1937 р. до справи було додано доповідну записку про те, що підозрюваний Кухаренко завдав собі тілесних пошкоджень, ударившись у камері головою об радіатор опалення. Як і більшість матеріалів цього періоду, аркуші справи написані своєрідним жаргоном, який не завжди можна правильно зрозуміти й інтерпретувати. Майже напевно, це — намагання слідчих приховати результати занадто сильних тортур та зняти з себе відповідальність, якщо підозрюваний помре унаслідок катувань. Інша можлива інтерпретація — самокаліцтво було виявом протесту проти незаконного арешту та дій слідчих, хоча перший варіант є ймовірнішим. Саме перший варіант із, тим, що тілесних ушкоджень І. Кухаренку завдали інші особи, згодом підтвердився за результатами додаткового слідства, хоча на той час І. Кухаренка вже втратили¹. Вирок втілили 26 лютого 1938 р., коли звинуваченого засудили «по першій категорії», що було визначенням для розстрілу. 1960 р. І. Кухаренка реабілітували за недоведеністю звинувачень. Ще однією особливістю радянської карної системи було те, що засуджені й страчені за політичними статтями «зникали», і їх рідним нічого не було відомо про їхню подальшу долю. У випадку з І. Кухаренком його спадкоємці почали претендувати на спадщину після реабілітації. Проте навіть після зняття звинувачень рідним не повідомляли справжню дату смерті. У справі є документи, де працівники КДБ винаходили цю дату та причину смерті (крововилив у мозок) залежно від власних забаганок і зазначали 1940 та 1944 рр., хоча фактично розстріл відбувся 1938 р.² Прикриваючись секретністю, радянська система фактично воювала з родинами незаконно засуджених осіб та позбавляла їх не лише доступу до інформації, але й можливості вирішити власні соціальні чи побутові питання.

На окремий розгляд заслуговує доля Миколи Івановича Величківського, який обіймав посаду директора КПІ під час нацистської окупації Києва в 1941–1942 рр., хоча тоді інститут насправді не функціонував як освітній чи науковий центр³. М. Величківський був науковцем і викладачем, який працював у різних навчальних закладах України міжвоєнного періоду. Він був активістом українського національного руху під час Революції, що часто ставило його в загрозову ситуацію в міжвоєнний період. Матеріали його АКС не повідомляють багатьох деталей, але цілком зрозуміло, що Микола

¹ ЦДАГОУ Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52201. Т. 1, Т. 3.

² ЦДАГОУ Ф. 263. Оп. 1. Спр. 52201. Т. 2, Т. 3.

³ ЦДАГОУ Ф. 263. Оп. 1. Спр. 44294. Величківський Микола Іванович. Т. 1, Т. 2.

Іванович багато разів перебував під слідством і в ув'язненні. Це ставалося у 1927, 1929–1930, 1938–1939, 1939–1940 рр., але після кожного випадку він був звільнений та далі вів освітню діяльність. Під час нацистської окупації йому *de jure* довірили організувати роботу КПІ, проте сама гітлерівська адміністрація згодом відмовилася від цієї ідеї. Навіть більше, зважаючи на участь М. Величківського в українському національному русі, його ув'язнили також і нацисти. У 1942 й 1944–1945 рр. перебував у нацистських тюрмах і таборах. Після Другої світової війни емігрував та залишив докладні мемуари про цей період (Величківський, М. 2017). Доля М. Величківського може видаватися дивною, проте насправді вона була типовою для багатьох представників української національної інтелігенції, які пройшли через радянські репресії. Їх активна національна позиція й діяльність загрожували не лише під час перебування під радянською юрисдикцією, вони не подобались і нацистському тоталітарному режиму, що спричиняло повторні репресії. Значна частина українських активістів загинула й від рук нацистів, хоча деякі отримали можливість емігрувати на Захід наприкінці Другої світової війни.

Для завершення аналізу необхідно ще раз зосередитися на ключових факторах біографій наведених осіб і виділити можливі тригери, які зумовлювали обставини потрапляння в число репресованих осіб (Shearer, D. 2024, p. 35). Чи не єдиний фактор, який об'єднує цих осіб — це їхня наукова й адміністративна діяльність у КПІ. Стосовно інших, то репресії стосовно С. Веселовського чи М. Величківського видаються цілком логічними як проти колишніх суперників радянської системи по боротьбі та українських національних активістів. Лише завдяки щасливому для них збігу обставин вони обоє змогли емігрувати з СРСР після нетривалих термінів ув'язнення. Водночас біографічні дані про І. Кухаренка та П. Жихарєва дають підстави дійти висновку про їхню політичну незаангажованість і загальну техноцентричність світогляду й діяльності. Тут очевидну роль відіграв такий тригер, як часті відрядження за кордон як компонент професійної діяльності та потреби розвитку економіки СРСР. Тут розкривається суперечність радянської внутрішньої й зовнішньої політики, яка направляла технічних спеціалістів у відрядження, а потім через це звинувачувала їх у контактах з іноземцями й шпигунстві. Найменш зрозумілим є факт репресій проти М. Єфімова, який не лише був лояльним комуністом, але й сам добровільно ризикував власним життям під час Громадянської війни на користь червоних. Матеріали протоколів слідства і пізніші матеріали реабілітації жертв репресій свідчать про абсурдність звинувачень та інсценування всього процесу. Фактично наявність чи відсутність окремих факторів групи ризику могли підштовхнути особу ближче до кола підозрюваних і підслідних, але не були визначальними при вирішенні її долі. Теза про те, що «саджали ні за що»

загалом репрезентована п'ятьма наведеними випадками, коли ідеологічні опоненти уникнули покарання, в той час як лояльних комуністів страчували (Fitzpatrick, S. 1999). Хоча вибірка є нечисленною та не може претендувати на загальну репрезентативність, це додає до загального розуміння життя в тоталітарній державі, де ідеологічні постулати часто суперечили один одному. За таких обставин навіть високий суспільний статус і суспільна потреба не визначали долю конкретної особи безпосередньо.

ІПІ	Фактори групи ризику	Загальний результат
Веселовський Сергій Феодорович	Український національний рух, діяч періоду УНР — УНР	Репресії на початку 1930-х, еміграція
Кухаренко Іван Антонович	Закордонні відрядження, звинувачений у шпигунстві	Репресії під час Великого терору, страчений 1938
Єфімов Микола Пилипович	Червоний партизан під час Громадянської війни, звинувачений у троцькізмі	Репресії під час Великого терору, страчений 1937
Жихарев Павло Григорович	Звинувачений у фашизмі	Репресії під час Великого терору, дата страти невідома
Величківський Микола Іванович	Український національний рух, діяч періоду УНР — УНР, підтримував ОУН, співпрацював з німецькою окупаційною адміністрацією	Численні випадки слідства та ув'язнення за радянської й німецької адміністрації, еміграція

Внаслідок реабілітації значна частина репресованих звільнялася від звинувачень за відсутністю складу злочину, що лише підтвердило брак якоїсь загальної системи у проведенні репресій, зокрема в 1937–1938 рр. За результатами аналізу на конкретній невеликій вибірці керівників вищого рівня у провідному технічному навчальному закладі України — Київському політехнічному інституті продемонстровано причини, механізми та результати радянських репресій. В умовах тоталітаризму навіть високе суспільне становище й авторитет не могли захистити провідних учених від репресій, навіть якщо вони приносили значну користь державі. Це яскраво демонструють описані долі п'яти керівників КПІ/КП міжвоєнного періоду. Подекуди ситуація навіть мала зворотний ефект, адже високий соціальний статус міг бути одним із тригерів та факторів потрапляння до групи ризику жертв репресій через велику кількість контактів і зацікавлених осіб. Алогічність репресій також полягала в технократичності радянської ідеології й необхідності розвивати індустрію. До цього варто додати, що навіть абсолютно лояльні до влади особи також могли потрапити в коло жертв репресій незалежно від їх поточної діяльності. Питання підпорядкування та контролю перетворилося на примат діяльності державного апарату періоду сталінізму й відкинуло на другий план інші можливі державні потреби чи стратегії.

Випадки репресування керівництва КПІ багато в чому є типовими в перебігу становлення радянського тоталітаризму та допомагають краще зрозуміти досліджуваний період.

- Багрянний, І. 2017. *Сад Гетсиманський*. Харків.
- Бажан, О. 2018. Реакція українського соціуму на репресивну політику радянської держави в 1937–1938 роках. *Політичні репресії в Українській 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації: До 75-річчя «Великого терору» в СРСР*. С. 437–455.
- Величківський, М. 2017. *Під двома окупаціями: спогади і документи*. Львів.
- Верт, Н. 2010. *Террор и беспорядок. Сталинизм как система*. Москва.
- Горбуров, К. 2018. Переддень «Великого терору» у Польському педагогічному інституті у Києві. *Політичні репресії в Українській 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації: До 75-річчя «Великого терору» в СРСР*. С. 90–106.
- Граб, В. 1999. *У лежцатах ДПУ. Нариси про безпідставно репресованих діячів вітчизняної науки та культури*. Полтава.
- Земсков, В. 2018. *Сталинская эпоха: экономика, репрессии, индустриализация, 1924–1954*. Москва.
- Кузнецов, П. 2020. Деятельность руководства НКВД СССР в 1934–1938 гг.: историография проблемы. *Historicus*. [Online]. Available at: <https://salo.li/1c1DE63>
- Лисенко, О. 2018. Довідки сільських рад та правлінь колгоспів як підстава для арешту селян в умовах «Великого терору» 1937–1938 рр. (на матеріалах Чернігівської області). *Політичні репресії в Українській 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації: До 75-річчя «Великого терору» в СРСР*. С. 42–52.
- Лысков, Д. 2009. *Сталинские репрессии. Великая ложь XX века*. Москва.
- Марочко, В. 2003. *Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941)*. Київ.
- Николаєва, Н. 2018. Репресії 1937 р. у Київському університеті і Партвидавництві ЦК КП(б)У (на прикладі Федора Беляєва). *Політичні репресії в Українській 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації: До 75-річчя «Великого терору» в СРСР*. С. 356–378.
- Нікольський, В. 2003. *Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х — 1950-ті рр.)*. Історико-статистичне дослідження. Донецьк.
- Павленко, Ю. 1998. *«Дело» УФТИ. 1935–1938*. Київ.
- Роженко, М. 1996. *Трагедія академіка Юринця: штрихи до історії укр. філософії радянської доби*. Київ.
- Стрижак, Є. 2007. *Репресії 1930-х років та їхні наслідки для кадрового забезпечення середньої і вищої школи УСРР*. Черкаси.
- Танюк, Л. (Ред.) 1997. *Київ: жертви репресій*. Київ.
- Хаустов, В. & Самуельсон, Л. 2009. *Сталин, НКВД и репрессии 1935–1938 гг.* Москва.
- Ченцов, В. 1999. *Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки*. Київ.
- Шаповал, Ю. 2018. Україна в добу «Великого терору»: етапи, особливості, наслідки. *Політичні репресії в Українській 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації: До 75-річчя «Великого терору» в СРСР*. С. 128–163.
- Arendt, H. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. New York.
- Boudreau, V. 2005. Precarious Regimes and Matchup Problems in the Explanation of Repressive Policy. *Repression and Mobilization* / Davenport, Ch., Johnston, H. and Mueller, C. (Eds.). Minneapolis. P. 33–57.
- Conquest, R. 1990. *The Great Terror: A Reassessment*. Oxford.
- Fitzpatrick, S. 1999. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford.
- Francisco, R. 2005. The Dictator's Dilemma. *Repression and Mobilization* / Davenport, Ch., Johnston, H. and Mueller, C. (Eds.). Minneapolis. P. 58–84.

Khlevniuk, O. 2003. Party and NKVD: Power Relationships in the Years of the Great Terror. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*. Basingstoke-New York. P. 21–33.

McLoughlin, B. 2003a. Mass Operations of the NKVD, 1937–8: A Survey. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*. Basingstoke-New York. P. 118–152.

McLoughlin, B. 2003b. Rethinking Stalin's Terror. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*. Basingstoke-New York. P. 1–18.

McPhail, C. & McCarthy, J. 2005. Protest Mobilization, Protest Repression, and Their Interaction. *Repression and Mobilization* / Davenport, Ch., Johnston, H. and Mueller, C. (Eds.). Minneapolis. P. 3–32.

Petrov, N. & Roginskii, A. 2003. The «Polish Operation» of the NKVD, 1937–8. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*. Basingstoke-New York. P. 153–172.

Shearer, D. 2003. Social Disorder, Mass Repression and the NKVD during the 1930s. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*. Basingstoke-New York. P. 85–117.

Shearer, D. 2024. *Stalin and War, 1918–1953: Patterns of Repression, Mobilization, and External Threat*. New York.

Soyfer, V. 1994. *Lysenko and the Tragedy of Soviet Science*. New Brunswick.

Tilly, Ch. 2005. Repression, Mobilization, and Explanation. *Repression and Mobilization* / Davenport, Ch., Johnston, H. and Mueller, C. (Eds.). Minneapolis. P. 211–226.

Bahryanyi, I. 2017. *Sad Hetsymanskyi [The Gethsemane]*. Kharkiv. [In Ukrainian].

Bazhan O. Reaktsiia ukrainskoho sotsiumu na represyynu polityku radianskoi derzhavy v 1937–1938 rokakh [The Reaction of Ukrainian Society for the Repressive Policies the Soviet Government in 1937–1938.]. *Politychni represii v Ukrainskii RSR 1937–1938 rr.: doslidnytski refleksii ta interpretatsii: Do 75-richchia «Velykoho teroru» v SRSR*. S. 437–455. [In Ukrainian].

Velychkivskiy, M. 2017. *Pid dvoma okupatsiyamy: spohady i dokumenty [Under Two Occupations: Memories and Documents]*. Lviv. [In Ukrainian].

Vert, N. 2010. *Terror y besporiadok. Stalynizm kak sistema [The Terror and Disorder. Stalinism as System]*. Moskva. [In Russian].

Horburow, K. 2018. Peredden «Velykoho teroru» u Polskomu pedahohichnomu instytuti u Kyievi [On the Eve of the «Great terror» In Polish Pedagogical Institute in Kyiv]. *Politychni represii v Ukrainskii RSR 1937–1938 rr.: doslidnytski refleksii ta interpretatsii: Do 75-richchia «Velykoho teroru» v SRSR*. S. 90–106. [In Ukrainian].

Hrab, V. 1999. *U leshchatakh DPU. Narysy pro bezpidstavno represovanykh diiachiv vitchyznianoi nauky ta kultury [In the Vise of DPU. Essays About Senseless Repression of Activists of Domestic Science and Culture]*. Poltava. [In Ukrainian].

Zemskov, V. 2018. *Stalynskaia epokha: ekonomyka, repressyy, yndustryalizatsiya [The Stalin's Epoch: Economy, Repression, Industrialization 1924–1954]*. Moskva. [In Russian].

Kuznetsov, P. 2020. *Deiatelnost rukovodstva NKVD SSSR v 1934–1938 hh.: istoriografia problem [The Activities of the Governing Bodies of NKVD SSSR During 1934–1938: Historiography]*. *Historicus*. [Online]. Available at: <https://salo.li/1c1DE63> [In Russian].

Lysenko, E. 2018. Dovidky silskykh rad ta pravlin kolhospiv yak pidstava dlia aresh-tu selian v umovakh «Velykoho teroru» [Help Village Councils and Collective Controls as a Basis for the Arrest of the Peasants in the «Great Terror» 1937–1938 Years (on Materials of Chernihiv Region)]. *Politychni represii v Ukrainskii RSR 1937–1938 rr.: doslidnytski refleksii ta interpretatsii: Do 75-richchia «Velykoho teroru» v SRSR*. S. 42–52. [In Ukrainian].

Lyskov, D. 2009. *Stalynskye repressyy. Velykaia lozh 20 veka [The Stalin's Repressions. A Big Lie of the 20th Century]*. Moskva. [In Russian].

Marochko, V. 2003. *Represovani pedahohy Ukrainy: zherty politychnoho teroru (1929–1941) [The Repressed Pedagogues of Ukraine: Victims of Political Terror 1929–1941]*. Kyiv. [In Ukrainian].

Nikolaeva, N. 2018. Represii 1937 r. u Kyivskomu universyteti i Partvydavnytstvi TsK KP(b)U (na prykladi Fedora Bieliaieva) [Repression in 1937 in the University of Kyiv and Partizdatelstve TsK KP(b)U (for Example, Fedore Belyaev)]. *Politychni represii v Ukrainskii RSR 1937–1938 rr.: doslidnytski refleksii ta interpretatsii: Do 75-richchia «Velykoho teroru» v SRSR*. S. 356–378. [In Ukrainian].

Nikolsky, V. 2003. *Repressyyna diialnist orhaniv derzhavnoi bezpeky SRSR v Ukraini (kinets 1920-kh–1950-ti rr.). Istoryko-statystychnye doslidzhennia [The Repressive Activities of State Security of Soviet Union in Ukraine 1920-s — 1950-s. Historical and Statistical Research]*. Donetsk. [In Ukrainian].

Pavlenko, Yu. 1998. «Delo» UFTI 1935–1938 [«The Case» of UFTI 1935–1938]. Kyiv. [In Russian].

Rozhenko, M. 1996. *Trahediiia akademika Yuryntsia: shtrykhy do istorii ukr. filosofii radianskoi doby [The Tragedy of Academician Yurynts: Strokes to the History of Ukrainian Philosophy of the Soviet Period]*. Kyiv. [In Ukrainian].

Stryzhak, Ye. 2007. *Represii 1930-kh rokiv ta yikhni naslidky dlia kadrovoho zabezpechenia serednoi i vyshchoi shkoly USRR [The Repression of 1930s and their Aftermath for Staffing of Secondary and Higher Education In Ukrainian SSR]*. Cherkasy. [In Ukrainian].

Tanyuk, L. (Ed.) 1997. *Kyiv: zherty represij [Kyiv: the victims of repressions]*. Kyiv. [In Ukrainian].

Chaustov, V. & Samuelson, L. 2009. Stalin, NKVD y repressyy 1935–1938 gg. [Stalin, NKVD and Repression 1935–1938]. Moskva. [In Russian].

Chentsov, V. 1999. *Politychni represii v radianskii Ukraini v 20-ti roky [The Political Repression in the Soviet Ukraine during 1920s]*. Kyiv. [In Ukrainian].

Shapoval, Y. 2018. Ukraina v dobu «Velykoho teroru»: etapy, osoblyvosti, naslidky [Ukraine During the «Great Terror»: Steps, Features, Impact]. *Politychni represii v Ukrainskii RSR 1937–1938 rr.: doslidnytski refleksii ta interpretatsii: Do 75-richchia «Velykoho teroru» v SRSR*. S. 128–163. [In Ukrainian].

Arendt, H. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. New York.

Boudreau, V. 2005. Precarious Regimes and Matchup Problems in the Explanation of Repressive Policy. *Repression and Mobilization* / Davenport, Ch., Johnston, H. and Mueller, C. (Eds.). Minneapolis. P. 33–57.

Conquest, R. 1990. *The Great Terror: A Reassessment*. Oxford.

Fitzpatrick, S. 1999. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford.

Francisco, R. 2005. The Dictator's Dilemma. *Repression and Mobilization* / Davenport, Ch., Johnson, H. and Mueller, C. (Eds.). Minneapolis. P. 58–84.

Khlevniuk, O. 2003. Party and NKVD: Power Relationships in the Years of the Great Terror. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*. Basingstoke-New York. P. 21–33.

McLoughlin, B. 2003a. Mass Operations of the NKVD, 1937–8: A Survey. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*. Basingstoke-New York. P. 118–152.

McLoughlin, B. 2003b. Rethinking Stalin's Terror. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union.* Basingstoke-New York. P. 1–18.

McPhail, C. & McCarthy, J. 2005. Protest Mobilization, Protest Repression, and Their Interaction. *Repression and Mobilization* / Davenport, Ch., Johnston, H. and Mueller, C. (Eds.). Minneapolis. P. 3–32.

Petrov, N. & Roginskii, A. 2003. The «Polish Operation» of the NKVD, 1937–8. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union.* Basingstoke-New York. P. 153–172.

Shearer, D. 2003. Social Disorder, Mass Repression and the NKVD during the 1930s. *McLoughlin, B. & McDermott, K. 2003. Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union.* Basingstoke-New York. P. 85–117.

Shearer, D. 2024. *Stalin and War, 1918–1953: Patterns of Repression, Mobilization, and External Threat.* New York.

Soyfer, V. 1994. *Lysenko and the Tragedy of Soviet Science.* New Brunswick.

Tilly, Ch. 2005. Repression, Mobilization, and Explanation. *Repression and Mobilization* / Davenport, Ch., Johnston, H. and Mueller, C. (Eds.). Minneapolis. P. 211–226.

УДК 94(477.83-25)«194/195»:78.036.9.071.2(47+57)

DOI: 10.20535/2307-5244.60.2025.338328

Р. Я. Генега

ORCID: 0000-0002-0346-405X

Львівський національний університет
імені Івана Франка (Львів, Україна)

R. Genega

Lviv Ivan Franko National University (Lviv, Ukraine)

«ДИКА МУЗИКА ТОВСТУНІВ», АБО РАДЯНСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛЬВІВСЬКОГО ДЖАЗУ (1944–1953 pp.)

*«Weird Music of the Fat Men»,
or Soviet Interpretations of Lviv Jazz (1944–1953)*

Студії присвячені музичній, чи радше, джазовій історії радянського Львова 1940–1950 рр. Простежено вплив радянського джазу, в його російській інтерпретації, на місто в окреслений період, а також причини засилля російських гастролерів. Проаналізовано побутування німецької мелодії «Розамунда». Охарактеризовано популяризацію української музики в творах Анатолія Кос-Анатольського, Євгена Козака та Сергія Каиштеля. Дано оцінку впливу владних переслідувань кінця 1940х рр. на розвиток джазової музики, які призвели у тому числі до поширення образливих епітетів на кшталт: «дика музика», «музика народжена нищими інстинктами», «му-